

לך כנוס את כל היהודים

כמו בכל חג, כדי להבין את מהותו אפשר להתבונן במצוות החג המבטאות את עניינו הפנימי. גם בפורים מצוות היום: קריאת המגילה, סעודת פורים, משלוח מנות ומתנות לאביונים - קשורות בענינו של החג ומגלות לנו את פנימיותו. במאמר זה ברצוני להתייחס למצוות "מתנות לאביונים", שעל פיה יתבאר אולי אור הפורים בפן אחר. כדי לברר את תוכן המצוה נקדים מספר שאלות:

א. אם עניינו של פורים בהודאה לקב"ה על שהצילנו ממיתה לחיים, מה עניינה של מצוות צדקה במצוות החג?

ב. גם אם נאמר שהמגילה נתנה טעם למצוה זו ולאחרות - "...והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב... ומתנות לאביונים" (פרק ט, ה') הרי שהטעם רק מקשה על השאלה ומחזקה - מה הקשר בין שמחת פורים, על הצלתנו, לבין מתנות לאביונים?

ג. גם במגילה עצמה יש לתמוה בעניין המצוה, שהרי בפעם הראשונה שנזכרו מצוות הפורים (פרק ט פס' י"ט) היא אינה מוזכרת: "...עושים את... שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו", ורק בפעם השנייה (בפס' כ"ב) לאחר שמרדכי שולח ספרים אל כל היהודים, הוא מוסיף ומצוה עליהם לקבל גם מצוות מתנות לאביונים.

ד. עוד יש להבין בגמ' במגילה (ד':) שלרב יוסף הטעם לאי קריאת המגילה בשבת זהו "מפני שעיניהם של עניים נשואות למקרא מגילה", והיינו שחוששים שמא יטלטלו המתנות ברה"ר כפירוש רש"י, או כפירוש הרא"ש שאי אפשר לתת כסף בשבת. ותימה שהרי מקרא מגילה הינה מצוה חשובה עד כדי דחיית תלמוד תורה ועבודת בית המקדש מפניה (מגילה ג.), ואיך נדחית מפני מתנות לאביונים שחשיבותה בפורים לכאורה משנית? מה גם שאפילו מצוות דאורייתא, שאי אפשר לקיימן בשבת מתבטלות, ואינן נדחות ליום אחר (כגון שופר ולולב)!!

לפני שניגש לענות על השאלות הללו, נגדיר כמה הגדרות שיהיו לעזר בפתרון הבעיה.

א. מהו ההבדל בין מנה למתנה. [למה מנות איש לרעהו ולא מנות לאביונים, וההיפך מתנות איש לרעהו...]

ב. ההבדל בין עני לאביון. [למה מתנות לאביונים ולא לעניים].

מנה, מתנה - נאמר בשמות (כ"ט, כ"ו) "והיה לך למנה", ופירושו שתקבל חלק מהאוכל בתור מתנה. דהיינו מנה זהו מתנה בצורת אוכל. (עייך עוד ויקרא ז', ל"ג; ח', כ"ט ועוד)

עני ואביון - נזכרו הרבה פעמים ביחד (כגון: דברים כ"ד, י"ד; ט"ו, י"א) וממילא צריך לאמר שיש הבדל ביניהם. נראה לומר עפ"י הגמ' בב"מ (קי"א:) שאומרת שעני קודם לאביון משום דכסיף למתבעיה ומפרש רש"י: "אביון - מעונה מעני", ולעומתה אומרת המשנה (פאה פ"ח מ"ח), שעני הוא מי שאין לו 200 זוז אבל יש לו מעט כסף. א"כ עני אינו חסר כל כמו האביון. [התרגום מתרגם אביון - מסכך, עני-עני!]

בספר נחמיה (פ"ח) מסופר איך חגגו את ר"ה לאחר שחזרו מהגולה, ושם אומר נחמיה לעם: "...היום קדוש הוא לה' אלוקיכם... לכו אכלו... ושלחו מנות לאין נכון לו... כי חדות ה' היא מעזכם...". (פ"ח פס' ט' - י"ב) ומסביר רש"י: "לאין נכון לו" - "לעני שאין מזומן לו מאכלו".

לפי דברינו ננסה לבאר מה רומז לנו רש"י בדבריו. ישנה מצוות צדקה לעניים, וביחוד בימים הללו שהם "מקראי קודש", בהם הדאגה לעניים מצד הציבור צריכה להיות גדולה יותר, שהרי "ישראל ערבים זה לזה".

לכן דווקא בימים כאלו שגם העניים חייבים בסעודה, ישנה חובה יתירה על הציבור לדאוג להם לעניים, ולא רק לאביונים שאין להם כלום.

ולזה רומז רש"י בבארו ש"לאין נכון לו" היינו כל עני שאין מזומן לו מאכלו, ולא רק שאין לו כלל. שלמרות שהעני אולי יכול היה להסתדר לבד, בכל זאת הציבור מחוייב לדאוג לו. אמנם בפורים שונה המצב. בפורים גם העניים מתאמצים לשמוח בשמחת הכלל. כיון שמרגישים שהם חלק מן הציבור וממילא זה גורם להם

להתאמץ ולשמוח, גם בלי עזרת הציבור. אבל האביונים שאין להם כלום, להם בכל זאת צריכים לעזור, ולכן דווקא בתור מתנה ולא כמנה. שהרי עניין צדקה יש בו משום גמול, אני עוזר היום ואתה מחר (עניין חובות הלבבות בשער עבודת אלקים), אבל מתנה היא שלא על מנת להחזיר, אלא כדי שהאביון יוכל לשמוח בשמחת הכלל.

אפשר לומר שבפורים רואים אנו שקריאת מגילה ומתנות לאביונים הא בהא תליא, שכמו שבנס היו כולם וגם האביונים, כך ההודאה אינה לנבחרים בלבד אלא לכל עם ישראל. עם ישראל בזמן מרדכי ואסתר היה כולו בסכנה, הכלל כולו ולא רק חלקים ממנו: "להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים...". והצלתו ממיתה לחיים התאפשרה לא בגלל חלקים מעם ישראל, גם לא רק בגלל מרדכי ואסתר, שהיו שלוחי הקב"ה וישראל, אלא כלל ישראל ניצול בזכות הכלל כולו. לכן גם בזמן השמחה וההודאה הכלל כולו צריך ליטול חלק בשמחה, ולא רק מי שיש לו אמצעים, אלא גם העניים והאביונים. אם רק חלק מעם ישראל שמח הרי זה פוגע בכל זכותו לשמוח, שהרי שמח על הצלתו, שהתאפשרה בזכות הכלל ולא בזכותו האישית (הוא עצמו אף לא היה שם), ובקישור כל פרט מעם ישראל לכלל אין הפרש כלל בין עשיר לעני ואביון!

לכן דוחה מצוה זו את קריאת המגילה. שמחת הכלל צריכה להיות נחלת הכלל כולו, שהרי מחמת הכלל זכו לתשועה, ולא מחמת חלקים בעם "לך כנוס את כל היהודים וכו' וצומו עלי", וא"כ קריאת המגילה שאין בה שיתוף הכלל אינה הודאה אמיתית, ואין בה זכרון הנס באמת, אלא רק שמחה פרטית קטנה ומזויפת.

א"כ מצוות מתנות לאביונים היא המצווה שמראה את מהות הפורים, והיא לשמוח כל איש בישראל, ולא משנה מעמדו, אלא כולם כאחד צריכים לשמוח ולהודות לקב"ה על הצלת הכלל.

כמו כן יש להסביר מדוע בפעם הראשונה שנזכרו מצוות הפורים (פס' י"ט) לא מוזכרת מצוות מתנות לאביונים. בשנה הראשונה שמחו כולם בצורה טבעית, כולם חשו וחוו את גודל הנס והתשועה. אפילו העניים שאין מזומן להם מאכלם, עשו מאמץ לשמוח עם הכלל, אבל יתכן שהיו אביונים שאין בידם כלום, והללו לא יכלו באופן מוחשי ליטול חלק בשמחת הכלל. להם קם ותיקן מרדכי בשנה הבאה "ומתנות לאביונים" כדי שגם הם ישמחו בשמחת הכלל.

כמו כן מובן הטעם שהמהפך "מיגון לשמחה" הוא הסיבה למתנות לאביונים, שמכיון שכולם שותפים במהפך של היגון לשמחה, צריכים להיות שותפים גם בשמחה עצמה.

אם נסכם נראה שעכשיו מהות השמחה בפורים מובנת לא רק בשמחה והודאה פרטית של כל אדם ואדם, אלא השמחה היא כלל ישראלית. דהיינו כשם שבצרה היו שותפים כולם, בבחינת "לך כנוס את כל היהודים.. וצומו עלי", כך גם ביציאה לחיים ובנס הגדול אסור לחבילה שתיפרד, בבחינת "עם אחד בלב אחד". וברגע שישנו אחד היוצא מהכלל בשמחה, הרי שלא רק השמחה הכללית נפגעת, אלא נפגמת גם אמת פרסום הנס שאינה מחמת כל פרט ופרט, אלא זכות הכלל כולו, איחוד כל הפרטים לכלל אחד ומאוחד.

גם בימים עברו, ובמיוחד בימינו, כמעט ואין ב"ה מי שיוגדר כאביון חסר כל, ומכל מקום יש מקום לאמר שגדר עני ואביון אינו רק מי שאינו יכול ליטול חלק בשמחה מבחינה גשמית, אלא גם מי שאינו יכול ליטול חלק בעצם השמחה הרוחנית. ובזה יהיה גדר מתנות לאביונים ברוחניות, בשימוח לב מי שאין בידו לשמוח, וכלשון הרמב"ם (פ"ב, הי"ח) מהלכות מגילה: "... שאין שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים...!!"